

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГІВ ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена висвітленню питання професійного розвитку педагогів в контексті неперервної освіти через призму світових процесів. Виділена структура професійного розвитку педагогів та окреслені його характерні риси.

Ключові слова: професійний розвиток педагогів; неперервна освіта; формальне, неформальне, інформальне навчання.

Постановка проблеми. Сучасна освіта переживає часи бурхливого реформування, які характеризуються зміною освітньої парадигми та пріоритетів, тому питання професійного розвитку педагогів (далі – ПРП) мають всесвітній резонанс. Провідні науковці з різних країн світу (Н.Бібік, О.Бучинська, Л.Вашенко, Р.Даве, М.Жалдак, Е.Зесер, І.Зязюн, І.Ісаєва, О.Козирева, Н.Колісниченко, Н.Кузьміна, А.Маркова, Н.Нацаренус, О.Овчарук, А.Тряпицина, А.Хуторський, Л.Мітіна, В.Ружицький, Е. Villegas-Reimers та ін.) настільки високо оцінюють результати роботи педагогів, що ототожнюють ПРП з загальним економічним розвитком. Світовий досвід доводить, що відносини між освітніми реформами та ПРП мають двосторонній характер:

1. Реформи, які не спираються на ПРП не мають успіху. З іншого боку, ПРП, який не враховує основних принципів реформування, не виходить на очікувані від реформування результати, не відповідає новим освітнім вимогам.
2. Реформи, що базувалися на ПРП, були настільки успішними, що змінювали, навіть, національну освітню систему (Намібія) [1, с. 26].

Таким чином, за для досягнення найкращих результатів, освітні реформи повинні йти пліч-о-пліч з ПРП.

Мета даної статті – розглянути сучасний стан вирішення питання ПРП у світовому вимірі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз світової літератури з питань ПРП, який, на замовлення ЮНЕСКО, здійснила Е. Villegas-Reimers, дозволяє стверджувати, що в останні десятиріччя значно збільшився рівень підтримки та інтересу до ПРП. Це підтверджується появою в усьому світі досліджень, офіційних документів, наукової та навчальної літератури, пов'язаною з питаннями ПРП; підтримкою ПРП національними та інтернаціональними організаціями; включенням ПРП до складу освітніх реформ в якості ключового елемента.

Крім того, науковець виокремила характерні риси сучасного ПРП:

1. ПРП базується на конструктивізмі більше, ніж на «моделі передачі знань». Як результат, до вчителів відносяться, як до «активних учнів», які виконують завдання навчання, оцінки, спостереження та рефлексії.

2. ПРП сприймається як довготривалий процес, в результаті якого вчителі мають змогу пристосувати отримані знання до нового досвіду.

3. ПРП сприймається як процес, який має місце в рамках специфічного середовища. На відміну від традиційних форм підвищення кваліфікації, сьогодні найбільш ефективними вважаються ті, що проходять в школах та пов'язані зі щоденною діяльністю вчителів, яка має назву «навчання на роботі».

4. ПРП ототожнюється з освітніми (шкільними) реформами і сприймається як процес «культурного будівництва», а не лише підвищення рівня педагогічної майстерності.

5. Педагог являє собою «практика, що міркує», такого, який входить до професії з певною базою знань та згодом поповнює її новими знаннями та досвідом. В такому випадку роль ПРП – націлити педагогів на розробку нових педагогічних теорій, допомогти їм розвинути свій досвід та втілити нові ідеї у практику.

6. ПРП – це процес взаємодії. Не варто замикатися лише на саморозвитку. Сьогодні найбільш ефективним вважається такий ПРП, в процесі якого педагоги активно взаємодіють з іншими педагогами, адміністрацією, батьками тощо.

7. ПРП не має певної єдиної форми або моделі. В різних умовах (країна, школа, колектив, особистість) ефективними будуть різні моделі ПРП [1, с. 13-14].

Вирішення проблеми професійного розвитку педагогів лежить у площині освіти, метою якої є всебічний розвиток людини. У зв'язку з цим, на порядок денний виходять поняття «освіта впродовж життя», «післядипломна освіта», «освіта дорослих», «неперервна освіта». Всі ці поняття охоплюють процес розвитку людиною своїх здібностей, творчого потенціалу, підвищення професійної кваліфікації, який відбувається протягом всього життя. «Це освіта, яка прямує за розвитком і задовільняє потреби розвитку» [2].

Зазначимо, що питання професійного розвитку особистості в контексті безперервного навчання почали звучати в світі ще з початку ХХ ст., але найбільшого розвитку вони набувають у 50-60 рр. ХХст., коли центр уваги змістився з компенсації недоліків попереднього навчання на людину, якій слід створити оптимальні умови для розвитку здібностей протягом всього життя [3].

В цьому контексті відомий вчений і діяч ЮНЕСКО Р.Даве дає визначення неперервній освіті як «процесу особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний із метою удосконалювання якості життя як індивідів, так і їхніх общин. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що включає формальне і неформальне навчання, яке здійснюється з метою придбання й удосконалювання просвітництва, а також досягнення більш повного розвитку різноманітних сторін життя на різних її щаблях. Вона пов'язана як із розвитком особистості, так і з соціальним прогресом» [4]. Важливість цього питання підтверджує те, що кожні 12-13 років, починаючи з 1940-х років, ЮНЕСКО організовує міжнародні зустрічі з актуальних проблем освіти дорослих: в 1949 р. Міжнародна конференція з освіти дорослих відбулася в Данії, 1960 р. – в Канаді, 1972 р. – в Японії, 1985 р. – у Франції, 1997 р. – в Німеччині (було започатковано проведення Міжнародних тижнів освіти дорослих), 2009 р. – в Бразилії.

Слід додати проведення ЮНЕСКО конференції у 1965 р., на якій вперше була обґрунтована концепція неперервної освіти; Берлінську конференцію міністрів освіти держав-учасниць Болонського процесу у 2003 р., де розвиток неперервної освіти було визначено основною метою створення загальноєвропейського освітнього простору тощо [5].

Крім того, питанням освіти дорослих були присвячені: Міжнародна рада з освіти дорослих (Дамаск, Сирія, 22-26 вересня 2000 р.); Міждержавна програма реалізації Концепції формування єдиного (спільного) освітнього простору Співдружності Незалежних Держав (29 листопада 2001 р.); Софійська конференція освіти дорослих (Софія, 9 листопада 2002 р.); Концепція розвитку дорослих у країнах-учасницях Співдружності Незалежних Держав (Москва, 25 травня 2006 р.), Модельний закон «Про освіту дорослих» (7 грудня 2002 р.) тощо [6].

Ще однією значущою подією в світі стало проведення Великою Британією в 1992 році Національного тижня навчання дорослих, які протягом наступних 1993-1999 років почали проводитися у 28 країнах світу. А з 2000 року приєдналися ще 18 країн, зокрема Україна. Відтоді проведення Тижнів освіти дорослих набуло міжнародного статусу і кількість країн на сьогодні становить більш ніж 50 [7].

Все це свідчить про те, що міжнародний рух за освіту та навчання впродовж життя з кожним роком набирає обертів. Слід зазначити, що Україна не стоїть осторонь світового процесу. Держава приділяє увагу цьому аспекту освіти, що зазначено в законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указі Президента України № 347/2002 від 17.04.2002 «Про національну доктрину розвитку освіти», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), «Концепції реформування освіти в Україні».

До того ж, останнім часом вітчизняні науковці, розглядаючи питання освіти впродовж життя як критерій оцінки рівня розвитку країни, актуалізують питання неперервної професійної освіти як стратегічного освітнього ресурсу – В.Гресь, Т.Десятов, А.Зязюн, В.Кремень, Г.Кримська, Н.Ничкало, Л.Сігаєва, В.Шелудько; модератії як форми підвищення кваліфікації – І.Лазаренко, М.Лобанова; освіти дорослих як пролонгованого процесу і результату розвитку людини – С.Болтівець, Л.Лук'янова, С.Хаджирадева; освіти впродовж життя – В.Биков, М.Головатий, І.Ромашко та ін.

Так, В.Шелудько виділяє три підходи до розгляду сутності неперервної освіти:

- традиційний, при якому неперервна освіта розглядається як додаткова освіта – «освіта на все життя»;
- організація формальних педагогічних структур, які пропонують процес навчання протягом життя – «вчитися все життя»;
- всебічний розвиток людини (включаючи саморозвиток), який реалізується як потреба особистості в «освіті через все життя» [8].

У нашому дослідженні ми будемо спиратися на третій підхід, як на такий, що акцентує увагу на всебічному (в тому числі професійному) розвитку, вважає отримання нових знань внутрішньою суб'єктивною потребою особистості.

Сучасна наука характеризується, також, формуванням нових фундаментальних концепцій у підході до проблем розвитку дорослої людини. Андрагогіка, сінергетика, акмеологія – це ті нові теоретичні напрями, які вивчають та формулюють фактори, закономірності, умови, стимули самореалізації творчих потенціалів особистості в процесі її навчання або професійної діяльності. Основними принципами андрагогіки є: пріоритет самостійного навчання; принцип кооперативної діяльності; принцип опори на життєвий досвід того, хто навчається; індивідуалізація навчання; системність навчання; принцип актуалізації результатів навчання; принцип ефективності навчання; принцип розвитку освітніх потреб; принцип рефлексивності [9, с.29].

Знання та розуміння цих принципів дає змогу зробити процес сприяння професійному розвитку педагогів більш природним, адаптованим до індивідуальних характеристик особистості, спрямованим на задоволення потреб вчителя у самостійності та самореалізації (перш за все у професійній діяльності).

Відомо, що процес формування особистості у системі неперервної освіти складається з двох основних етапів:

- базової освіти, яка охоплює підготовче навчання та виховання і хронологічно передує діяльності індивіда у професійній сфері;
- післябазової (післядипломної) освіти, яка поєднує подальше навчання з практичною діяльністю людини.

В Україні існують різні форми підвищення кваліфікації вчителів, які повинні сприяти задоволенню їх інтересів у постійному підвищенні професійного рівня. Науковці (І.Самойлюкевич, Л.Литвинова та ін.) приділяють увагу цьому питанню і досліджують проблеми неперервного професійного розвитку вчителів, визначають основні компоненти (професійний індивідуальний розвиток, професійний взаєморозвиток, професійний колективний розвиток) і форми (аудиторні та поза аудиторні заняття, педагогічна практика, стажування, кореспондентська форма, дистанційна, напівстаціонар, недільна школа, вечірня школа, тренінгові навчання). Зміст курсів визначається вимогами суспільства до засобів, форм і методів професійної діяльності педагогів на основі новітніх освітньо-професійних програм.

Але, на жаль, післядипломна педагогічна освіта в країні загалом виявляється «фрагментованою, концептуально не оформленою» [10], що загострює питання професійного розвитку педагогічних працівників. Традиційне підвищення кваліфікації (один раз на п'ять років) є одним з етапів професійного розвитку, але не забезпечує належним чином систематичного розвитку вчителя. Сучасний стан розвитку науки, техніки, культури характеризується швидкісними змінами і п'ять років в даному контексті – це дуже великий відрізок часу. Вчителю буде дуже важко (а декому навіть неможливо) через 5 років наздогнати передові ідеї та технології. Тому зміни в освіті України у їх європейському контексті потребують створення умов для безперервного професійного розвитку педагогічних працівників, посилення практичної та особистісно-орієнтованої спрямованості навчання та його наближення до місця роботи, зростання ролі самоосвіти та методичної роботи безпосередньо у навчальних закладах.

Загальновідомо, що професійний розвиток визначається як головна мета неперервної професійної освіти, тому науковці, що стали авторами «Білої книги», пропонують шукати шляхи розв'язання проблеми професійного розвитку педагогів саме в площині безперервного професійного розвитку і саморозвитку впродовж життя.

Спираючись на цей фундаментальний труд з аналізу сучасного стану освіти, визначення проблем та способів їх розв'язання, можна виділити наступну структуру професійного розвитку педагогів, що складається з:

I. Навчання: формальне (основне), неформальне (додаткове), інформальне (неофіційне, стихійне).

II. Складові:

- визначення вимог у термінах компетентностей, які висуваються до певного виду професійної діяльності;
- діагностування якостей (компетентностей), які має конкретна особа;
- визначення напрямів і шляхів розвитку (саморозвитку), виходячи з бажаного результату і наявних якостей, сформульованих у термінах компетентностей;
- складання програми розвитку (саморозвитку) для конкретної особи;
- визначення форм і засобів реалізації програми;
- реалізація програми;
- оцінювання (діагностування) отриманих результатів на кожному етапі розвитку (саморозвитку);
- внесення коректив у поточний перебіг подій;
- оцінювання загальних результатів виконання програми, за необхідності, її коригування чи заміна;
- визначення нових перспектив і напрямів розвитку (саморозвитку).

III. Напрями:

- здобуття додаткових, поглиблення наявних знань, розвиток умінь і навичок, інших компетентностей, необхідних фахівцю;
- посилення дії існуючих позитивних якостей, що сприяють підвищенню ефективності професійної діяльності;
- усунення обмежень, які знижують результативність професійної діяльності;
- усвідомлення і подолання професійних деформацій, що виникають під впливом відповідної діяльності;
- розвиток світогляду особистості;
- гуманізація професійної позиції;
- формування здатності, стійкої мотивації до постійного вдосконалення (самовдосконалення);
- підвищення здатності до управління власною поведінкою, а також потребами і почуттями.

IV. Шляхи:

- здійснення впливу на всі складові процесів професійного розвитку і саморозвитку;
- розширення напрямів професійного вдосконалення (самовдосконалення) в системі післядипломної педагогічної і науково-педагогічної освіти;
- виділення завдань подолання професійних деформацій фахівця як нормативної складової післядипломної педагогічної і науково-педагогічної освіти;
- введення до змісту навчального процесу на курсах підвищення кваліфікації навчальних технологій, які дають змогу вирішувати актуальні завдання вдосконалення (самовдосконалення) кадрового потенціалу системи освіти.

V. Завдання:

- взаємозв'язок, взаємодоповнення професійного вдосконалення і саморозвитку, мотивації їх безперервності;
- підвищення ступеня усвідомлення фахівцем різноманітних подій, що виникають на всіх напрямках і рівнях його взаємодії з оточуючим світом: загальнолюдських, професійних, особистісних тощо;
- формування сучасного стилю мислення з його характерними ознаками: системності, гнучкості, динамізму, перспективності, історизму, об'єктивності, концептуальності, аналітичності, інноваційності тощо;
- підвищення рівня діалогічності, толерантності, неупередженого ставлення до інших людей та їхніх дій, прагнення до конструктивізму, співпраці, досягнення консенсусу, відмова від конфронтації;
- опрацювання теоретичних знань й узагальнення (теоретизація) життєвого, професійного досвіду;
- засвоєння ефективних стратегій і технік самореалізації, життєтворчості, професійної діяльності;
- опанування складових професійної діяльності, які з різних причин не були засвоєні раніше, вироблення прийомів компенсації або подальшого розвитку тих якостей, що є недостатньо сформованими;
- створення в кожного фахівця власної системи діяльності, у якій органічно поєднуються індивідуальні якості та нормативні вимоги [10, с. 70-80].

Виходячи з вищесказаного, зазначимо, що важливою умовою ефективності професійного розвитку виступає органічне поєднання формальної (структурна освіта, що спрямовується на чітко поставлену мету у формі визнаних свідоцтв і дипломів), неформальної або додаткової (будь-яка освітня активність поза формальною системою; може бути самоосвітня діяльність, що спрямована на отримання додаткових, необхідних тому, хто навчається, знань, умінь, компетенцій; результат такого навчання формально не визнається); та інформальної освіти (незапрограмоване навчання у повсякденному житті, індивідуальна пізнавальна діяльність) [11].

Традиційно професійний розвиток педагогів відбувається в рамках формальної освіти, але виявилось, що такий вид освіти (при всьому різноманітті його форм і методів) не задовольняє в повній мірі потреби особистості у неперервному професійному розвитку, не відповідає швидкості процесів, що відбувались у суспільстві. В той же час, навчання поза формальною освітою дає змогу для активного включення педагогів в усвідомлений процес свого розвитку, але у спосіб, який максимально відповідає особистісним потребам, у комфортному для конкретної людини місті та в зручний час.

Тому останнім часом в Україні і у світі спостерігається тенденція включення неформальної (додаткової) та інформальної освіти до складу системи неперервної освіти, за для створення гнучких механізмів постійного оновлення форм, методів та змісту професійного розвитку особистості. Підтвердженням значущості цього процесу стали Рекомендація 1437 «Про неформальну освіту», розроблена Асамблеєю Ради Європи у 2000 році, проведення I Міжнародного (VI Всеукраїнського) молодіжного саміту з цілей

розвитку тисячоліття «Молодь. Бізнес та освіта»(2007 р.), на якому розглядалися питання забезпечення якісної освіти впродовж життя.

З точки зору зарубіжних науковців неформальна освіта виступає як:

- навчальна діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою;
- навчальний процес, що відповідає структурі цієї діяльності, набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти та визначається цілеспрямованістю.

Науковці виділяють три форми неформальної освіти:

- самоспрямоване навчання – охоплює елементи намірів та усвідомлення;
- випадкове навчання – це навчання, коли категорії намірів немає, але є усвідомлення, що процес отримання знань відбувся;
- усуспільнення – не наявні категорії намірів та усвідомлення [12].

У вимірі всесвітнього процесу ПРП особливої уваги, на нашу думку, також набуває розв'язання питання ПРП окремих спеціальностей, оскільки специфіка процесу викладання значною мірою формує потреби педагогів у професійному зростанні. До того ж, темпи розвитку тієї чи іншої галузі науки, техніки або культури в кожній країні дуже відрізняються один від одного та у світі загалом мають великий вплив на ПРП, окреслюючи перспективи та основні тенденції розвитку педагогів.

Отже, світова наукова спільнота пріоритетне місце у покращенні рівня освіти надає ПРП. Тому цей процес вкрай необхідно розглядати через призму світових процесів, використовуючи світовий інформаційний простір, при цьому зберігаючи національну культуру та враховуючи особливості кожної окремої країни. Це може бути предметом подальшого вивчення професійного розвитку педагогів.

Література

1. Villegas-Reimers E. Teacher professional development: an international review of the literature / Villegas-Reimers Eleonora – UNESCO: International Institute for Educational Planning, 2003. – 197 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.unesco.org/iier
2. Сучасний словник педагогічних термінів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://konserg.ucoz.ua/load/24-1-0-1603>
3. Арнаутов М.И., Сергеев Н.К. Историко-педагогический анализ становления и развития системы непрерывного педагогического образования // Педагог: наука, технология, практика. – 2001. – № 2(11). – С. 5 – 15.
4. Сігаєва Л. Неперервна освіта для ціложиттєвого розвитку особистості людини: історико-педагогічний аспект. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NPO/2008_1/articles/2008/08_01npolsnoc.pdf
5. Гресь В. Неперервна освіта як шлях до зростання економічного потенціалу області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oblrada.ck.ua/news/24720.html>
6. Лук'янова Л.Б. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПНУ, Україна Концептуальні положення освіти дорослих. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Pedagogica/43099.doc.htm
7. Болтівець С.І. Розвиток освіти дорослих. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ua-ed.narod.ru/Osvita_doroslyh.htm
8. Шелудько В.С. Система неперервної освіти як чинник сучасного розвитку суспільства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hghltd.yandex.net/yandbtm?url=http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/articles/2009/09_03shvssno.pdf&text
9. Заболотська О.О. Формування індивідуальності майбутніх вчителів-словесників у професійній підготовці: Монографія / Заболотська О.О. – Херсон: Айлант, 2006. – 304с.

10. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009. – 185 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.novi.org.ua/projects/artek/2nd/APN.pdf>
11. Олійник В.В. Освіта впродовж життя: як і чому вчити дорослих. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.apsu.org.ua/ua/information/press/956784/>.
12. Деркач Ю. Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді // Вісник Львів. Ун-ту. Серія педагогічна. – 2008 – вип.23 – с.17-22. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/23/03_derkach.pdf

Надійшла до редколегії 23.09.2010

Слипич Ю.В. Профессиональное развитие педагогов как психолого-педагогическая проблема

Статья посвящена рассмотрению вопроса профессионального развития педагогов в контексте непрерывного образования через призму мировых процессов. Выделена структура профессионального развития педагогов, описаны его характерные черты.

Ключевые слова: *профессиональное развитие педагогов; непрерывное образование; формальное, неформальное, информальное обучение.*

Slipich I.V. Professional development of teachers as a psychological and pedagogical problem

The article is devoted to clearing up the question of the professional development of teachers within the context of uninterrupted education through the prism of the world process.

Key words: *professional development of teachers; uninterrupted education; formal, informal education.*